

Dynamika i wielowymiarowość procesu socjalizacji

23 kwietnia 2022

Definicja i istota zjawiska

Socjalizacja nie jest jedynie procesem uczenia się czy adaptacji; jest to złożony, wielopoziomowy mechanizm, dzięki któremu istota biologiczna przekształca się w istotę społeczną. W socjologii i psychologii społecznej socjalizację definiuje się jako proces, w toku którego jednostka nabywa wiedzę, umiejętności, normy, wartości i wzory zachowań niezbędne do efektywnego funkcjonowania w danej grupie społecznej i społeczeństwie jako całości.

Kluczowym aspektem tego procesu jest **interioryzacja** (uwewnętrznienie) zewnętrznych nakazów kulturowych, co prowadzi do sytuacji, w której normy społeczne stają się elementem struktury osobowości jednostki. Jak zauważał Peter Berger, socjalizacja to proces, w którym „społeczeństwo instaluje się w nas”. Jest to zjawisko trwające przez całe życie (*lifelong learning*), choć jego dynamika i intensywność zmieniają się w poszczególnych fazach rozwoju człowieka.

Socjalizacja to proces kształtowania ludzkich zachowań, który trwa przez całe życie w środowisku społecznym

Właśnie w tej najbliższej człowiekowi grupie społecznej dokonuje się jeden z bardzo ważnych procesów, a mianowicie proces socjalizacji najmłodszego pokolenia, dzięki któremu małe dziecko staje się człowiekiem dorosłym, osobą przygotowaną do uczestnictwa w społeczeństwie. Przy szerokim rozumieniu socjalizacji Z. Tyska określa ją „całokształt wpływów jakimi dziecko podlega i to zarówno wychowujących i kształtujących, jak i niezamierzonych oddziaływań poprzez osoby, z którymi przebywa oraz poprzez sytuacje w jakich

uczestniczy. Ma to istotny wpływ na rozwój osobowości, kształcenie i stawanie się członkiem określonej społeczności, a także przygotowanie do pełnienia ról społecznych”.

W procesie socjalizacji dziecko poznaje podstawy interakcji społecznych, życia i funkcjonowania w grupie, poznaje normy i zachowania społeczne oraz kształtuje swoją osobowość i cechy charakteru. Jednym z najważniejszych obszarów tego rozwoju jest przygotowanie do ról kobiet i mężczyzn.

Tradycyjnie socjalizacja była procesem dziedziczenia stabilnej hierarchii wartości, w której młody człowiek nabywał umiejętności umożliwiające mu prawidłowe funkcjonowanie w środowisku społecznym, w którym żył. Najważniejszą podstawą socjalizacji była rodzina. Pokolenie starsze, bardziej doświadczone, przekazywało młodszym wiedzę, przekonania i uniwersalne wartości w stabilnym, uporządkowanym i przewidywalnym świecie społecznym.

Istnieją dwie podstawowe fazy: socjalizacja pierwotna (faza początkowa), która obejmuje wiek niemowlęcy i małe dzieci, oraz socjalizacja wtórna (faza permanentna), która ma miejsce w długim okresie i obejmuje okres dojrzewania i dorosłość. Procesy w tych dwóch fazach życia jednostki zachodzą dzięki tym samym mechanizmom (autoryzacja, naśladownictwo, przekaz symboliczny), ale w różny sposób wpływają na ich tożsamość. W procesie socjalizacji pierwotnej dziecko kształtowane jest przez środowisko społeczne, natomiast osoba dorosła w procesie socjalizacji wtórnej aktywnie uczestniczy w życiu społecznym, uczestniczy w kulturze, czyli pomaga kształtować wzorce zachowań.[1]

Proces socjalizacji jest fundamentalnym mechanizmem, dzięki któremu jednostka staje się częścią społeczeństwa, przyswajając jego normy, wartości, zachowania i role społeczne. Socjalizacja odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu osobowości człowieka oraz jego umiejętności funkcjonowania w ramach grupy społecznej. Proces ten rozpoczyna się już w

momencie narodzin i trwa przez całe życie, choć jego intensywność i charakter zmieniają się w różnych fazach rozwoju jednostki.

W socjologii socjalizacja jest rozumiana jako dwukierunkowy proces interakcji pomiędzy jednostką a społeczeństwem. Z jednej strony, jednostka przyswaja normy i wartości, które umożliwiają jej funkcjonowanie w społeczeństwie, z drugiej strony, społeczeństwo kształtuje jednostkę poprzez różne instytucje i mechanizmy społeczne. Socjalizacja pozwala na integrację jednostki z grupą społeczną, umożliwiając jej pełnienie różnych ról społecznych i uczestniczenie w życiu społecznym.

Proces socjalizacji można podzielić na dwa główne etapy: socjalizację pierwotną i socjalizację wtórną. Socjalizacja pierwotna zachodzi w dzieciństwie, głównie w rodzinie, która jest pierwszą i najważniejszą instytucją socjalizacyjną. To w rodzinie dziecko uczy się podstawowych norm społecznych, takich jak sposób komunikowania się, zachowania zgodne z oczekiwaniami społecznymi oraz role płciowe. Rodzina kształtuje także pierwsze postawy emocjonalne, społeczne i moralne dziecka. Rodzice, jako pierwsi opiekunowie, pełnią kluczową rolę w tym procesie, modelując zachowania, które dziecko naśladuje i przyswaja.

Socjalizacja wtórna rozpoczyna się w późniejszym okresie dzieciństwa i trwa przez całe życie. W tym etapie jednostka wchodzi w kontakt z różnymi instytucjami społecznymi, takimi jak szkoła, grupa rówieśnicza, miejsce pracy, media, a także różne organizacje i grupy społeczne. Każda z tych instytucji odgrywa istotną rolę w kształtowaniu tożsamości jednostki oraz jej kompetencji społecznych. Szkoła, na przykład, nie tylko przekazuje wiedzę i umiejętności, ale także kształtuje postawy społeczne, takie jak poszanowanie dla autorytetu, umiejętność współpracy w grupie czy odpowiedzialność.

Grupy rówieśnicze odgrywają szczególnie ważną rolę w procesie

socjalizacji w okresie adolescencji. W tym czasie młodzież zaczyna poszukiwać własnej tożsamości, często dystansując się od wpływów rodziny i zwracając większą uwagę na opinie i zachowania rówieśników. Grupy rówieśnicze stają się areną, na której jednostka eksperymentuje z różnymi rolami społecznymi, normami i wartościami, co pozwala na kształtowanie własnej tożsamości.

Media, jako istotny element współczesnego społeczeństwa, mają również znaczący wpływ na proces socjalizacji. Przekazują one wzorce zachowań, normy społeczne i wartości, które jednostka przyswaja, często nieświadomie. Reklamy, filmy, programy telewizyjne, a także media społecznościowe kształtują postrzeganie rzeczywistości i wpływają na oczekiwania wobec różnych ról społecznych.

Proces socjalizacji jest także ściśle związany z kształtowaniem się tożsamości jednostki. Tożsamość jest zbiorem cech, przekonań, wartości i postaw, które definiują, kim jest dana osoba i jak postrzega siebie w kontekście społecznym. W procesie socjalizacji jednostka nie tylko przyswaja określone role społeczne, ale także konstruuje swoją tożsamość na podstawie interakcji z innymi ludźmi oraz własnych doświadczeń. Tożsamość jest dynamicznym elementem osobowości, który może ulegać zmianom pod wpływem nowych doświadczeń, kontaktów społecznych i refleksji nad własnym życiem.

Socjalizacja jest procesem, który nie przebiega w sposób jednolity dla wszystkich jednostek. Różnice w socjalizacji mogą wynikać z różnych czynników, takich jak kultura, klasa społeczna, płeć, religia, czy środowisko geograficzne. W różnych kulturach i społeczeństwach obowiązują odmienne normy i wartości, co prowadzi do różnic w sposobie socjalizacji. Na przykład, w kulturach kolektywistycznych, które kładą nacisk na wspólnotę i grupowe cele, proces socjalizacji może promować wartości takie jak współpraca i lojalność wobec grupy. W kulturach indywidualistycznych, gdzie większy nacisk kładzie

się na autonomię jednostki i jej indywidualne osiągnięcia, socjalizacja może skłaniać jednostki do rozwijania niezależności i samodzielności.

Jednym z istotnych aspektów procesu socjalizacji jest także socjalizacja resocjalizacyjna, która zachodzi w sytuacjach, gdy jednostka musi adaptować się do nowych warunków społecznych, na przykład po opuszczeniu instytucji totalnych, takich jak więzienie czy wojsko, lub w wyniku migracji do innego kraju o odmiennej kulturze. Resocjalizacja wymaga od jednostki zmiany wcześniejszych wzorców zachowań i przyswojenia nowych norm i wartości, co często jest procesem trudnym i wymagającym wsparcia.

Proces socjalizacji jest kluczowym mechanizmem umożliwiającym jednostce funkcjonowanie w społeczeństwie. Przyswajanie norm, wartości i ról społecznych pozwala na integrację jednostki z grupą społeczną oraz kształtowanie tożsamości. Proces ten jest dynamiczny i wieloaspektowy, różniąc się w zależności od kultury, klasy społecznej i innych czynników. Socjalizacja trwa przez całe życie, a jej znaczenie jest fundamentalne dla rozwoju osobowości i kompetencji społecznych jednostki.

Teoretyczne fundamenty badań nad socjalizacją

Rozumienie socjalizacji ewoluowało na przestrzeni dekad, opierając się na kilku kluczowych paradygmatach:

- **Interakcjonizm symboliczny:** George Herbert Mead wprowadził kluczowe rozróżnienie na „I” (ja podmiotowe, impulsywne) oraz „Me” (ja uprzedmiotowione, społeczne). Według Meada, socjalizacja polega na rozwoju umiejętności przyjmowania roli „innego” (taking the role of the other), co prowadzi do uformowania się tzw. „uogólnionego innego” – abstrakcyjnej reprezentacji norm społecznych.

- **Koncepcja Jaźni Odzwierciedlonej:** Charles Horton Cooley sformułował teorię *looking-glass self*, sugerując, że postrzeganie siebie jest wynikiem tego, jak – naszym zdaniem – postrzegają nas inni. Socjalizacja jest więc nieustannym procesem lustrzanym, budującym samoocenę.
- **Funkcjonalizm strukturalny:** Talcott Parsons postrzegał socjalizację jako mechanizm niezbędny do utrzymania homeostazy systemu społecznego. Rodzina i szkoła mają za zadanie „produkować” jednostki konformistyczne, które będą realizować przypisane im role społeczne, zapewniając ciągłość systemu.
- **Teoria konfliktu i reprodukcji:** Pierre Bourdieu argumentował, że socjalizacja (szczególnie w rodzinie) służy przekazywaniu tzw. **habitus** – systemu dyspozycji, który reprodukuje strukturę klasową. Dzieci z klas wyższych dziedziczą kapitał kulturowy, który szkoła następnie waloryzuje, utrwalając nierówności.

Proces uspołecznienia dzieli się tradycyjnie na dwa fundamentalne etapy, różniące się charakterem relacji, mechanizmami wpływu oraz celami.

Jest to pierwszy i najważniejszy etap, zachodzący w dzieciństwie, zazwyczaj w obrębie rodziny.

- **Cechy:** Charakteryzuje się silnym ładunkiem emocjonalnym. Dziecko identyfikuje się z „znaczącymi innymi” (rodzicami/opiekunami) w sposób bezkrytyczny.
- **Mechanizm:** Świat przedstawiany przez rodziców jest dla dziecka jedynym istniejącym światem (światem koniecznym). Następuje tu nauka języka, podstawowych kodów kulturowych i fundamentalnych norm moralnych.
- **Skutek:** Uformowanie zrębu osobowości i tożsamości. Błędy popełnione na tym etapie są trudne do skorygowania w

późniejszym życiu.

Rozpoczyna się z momentem wejścia dziecka w szersze struktury społeczne (przedszkole, szkoła) i trwa przez całe dorosłe życie.

- **Cechy:** Relacje stają się bardziej formalne, bezosobowe i instrumentalne. Emocjonalna identyfikacja z nauczycielami czy pracodawcami jest słabsza niż z rodzicami.
- **Mechanizm:** Jednostka uczy się specyficznych ról społecznych (ucznia, pracownika, obywatela). Świat przestaje być „jedynym możliwym”, a staje się jednym z wielu wariantów (świat wyboru).
- **Skutek:** Nabycie kompetencji zawodowych, zrozumienie hierarchii biurokratycznych i funkcjonowania w zróżnicowanych podsystemach społecznych.

Współczesna nauka wyróżnia także socjalizację dorosłych (tercjarną), związaną z adaptacją do starości lub radykalną zmianą ról życiowych (np. przejście na emeryturę). Odrębnym procesem jest **resocjalizacja**, czyli celowa modyfikacja osobowości jednostki niedostosowanej społecznie (dekonstrukcja starego „ja” i budowa nowego), odbywająca się często w instytucjach totalnych (więzienia, ośrodki poprawcze).

Agendy (instytucje) socjalizacji to kanały, przez które społeczeństwo oddziałuje na jednostkę. Ich rola zmienia się wraz z wiekiem jednostki oraz przemianami cywilizacyjnymi.

1. **Rodzina:** Pozostaje najważniejszą agendą socjalizacji pierwotnej. Pełni funkcję „filtra” kulturowego, decydując o tym, z jakimi elementami szerszej kultury dziecko się zetknie. Rodzina determinuje pozycję startową (status przypisany) i kształtuje bazowe poczucie bezpieczeństwa.

2. **Szkoła:** Pierwsza instytucja biurokratyczna, z którą styka się dziecko. Poza oficjalnym programem nauczania, szkoła realizuje tzw. **ukryty program** (hidden curriculum) – uczy dyscypliny, punktualności, rywalizacji, posłuszeństwa wobec autorytetów bezosobowych oraz funkcjonowania w grupie zadaniowej.
3. **Grupa rówieśnicza:** Działa na zasadach egalitarnych (w przeciwieństwie do hierarchicznej rodziny i szkoły). Umożliwia testowanie ról, negocjowanie norm i budowanie autonomii. W okresie adolescencji grupa rówieśnicza staje się często ważniejszym punktem odniesienia niż rodzina, pełniąc funkcję „laboratorium tożsamości”.
4. **Media masowe i cyfrowe:** W XXI wieku media stały się jedną z dominujących agend. Kształtują wzorce konsumpcji, ideały urody, poglądy polityczne i aspiracje życiowe.

Socjalizacja nie byłaby skuteczna bez systemów kontroli społecznej, które zapewniają przestrzeganie zinterioryzowanych norm. Wyróżniamy tu dwa główne mechanizmy:

- **Kontrola zewnętrzna:** System sankcji formalnych (kary prawne, mandaty, oceny w szkole) i nieformalnych (ostracyzm, plotka, wyśmiewanie).
- **Kontrola wewnętrzna:** Najbardziej efektywna forma kontroli, opierająca się na sumieniu, poczuciu winy i wstydu. Jednostka przestrzega norm nie z lęku przed karą, lecz z głębokiego przekonania o ich słuszności.

Sukces socjalizacji mierzy się stopniem, w jakim kontrola zewnętrzna zostaje zastąpiona kontrolą wewnętrzną.

Współczesne procesy socjalizacyjne napotykają na bezprecedensowe wyzwania, które Zygmunt Bauman określił mianem „płynnej nowoczesności”. Tradycyjne wzorce i autorytety

ulegają erozji, a tożsamość staje się projektem do ciągłego „wytwarzania”, a nie stałą cechą.

Internet i media społecznościowe (social media) zmieniły wektor oddziaływań.

- **Algorytmizacja życia:** Młodzi ludzie socjalizują się w „bańkach informacyjnych”, co może prowadzić do radykalizacji poglądów i trudności w dialogu społecznym.
- **Porównania społeczne:** Platformy takie jak Instagram czy TikTok tworzą nierealistyczne wzorce sukcesu i urody, co wpływa na samoocenę i zdrowie psychiczne (zjawisko FOMO, depresja cyfrowa).
- **Rozmycie granicy prywatne/publiczne:** Socjalizacja obejmuje naukę zarządzania własnym wizerunkiem w sieci (personal branding) od najmłodszych lat.

Margaret Mead wyróżniła trzy typy kultur, z których współcześnie dominuje **kultura prefiguratywna**. Jest to sytuacja, w której tempo zmian technologicznych i obyczajowych jest tak szybkie, że to dzieci uczą rodziców (imigrantów cyfrowych) funkcjonowania w nowej rzeczywistości. Autorytet starszego pokolenia ulega zachwianiu, co zmienia dynamikę władzy w rodzinie i procesie wychowawczym.

W społeczeństwie ponowoczesnym jednostka bombardowana jest sprzecznymi oczekiwaniami. Socjalizacja nie prowadzi już do spójnej, monolitycznej tożsamości, lecz do tożsamości elastycznej, „kłączowej”. Wymaga to od jednostki ciągłej refleksyjności i umiejętności adaptacji, co rodzi stres i poczucie niepewności ontologicznej.

Proces socjalizacji jest fundamentalnym spoiwem łączącym jednostkę ze społeczeństwem. Jest to proces dialektyczny: społeczeństwo kształtuje jednostkę, ale jednostki – poprzez swoje działania i interakcje – zwrotnie kształtują

społeczeństwo.

Współczesna analiza tego zjawiska musi wykraczać poza tradycyjne modele funkcjonalistyczne. W obliczu globalizacji, migracji i rewolucji technologicznej, socjalizacja staje się procesem coraz bardziej zindywidualizowanym, rozproszonym i nieprzewidywalnym. Wyzwaniem dla nauk społecznych pozostaje zrozumienie, w jaki sposób w warunkach „płynnej nowoczesności” zachować spójność społeczną przy jednoczesnym poszanowaniu autonomii jednostki. Zrozumienie mechanizmów socjalizacji jest kluczem nie tylko do analizy zachowań ludzkich, ale także do projektowania efektywnych systemów edukacyjnych i polityk społecznych.

[1] Z. Tyszka „Rodzina jako przedmiot badań nauk społecznych ze szczególnym uwzględnieniem socjologii rodziny” Oświata i Wychowanie 1987, nr 38, s. 7-8

Jeśli potrzebujesz pomocy w pisaniu nowej pracy z pedagogiki, to polecamy serwis [pisanie prac z pedagogiki](#) - fachowa pomoc w pisaniu prac.